

УДК 615.8

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14\(28\)-880-888](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-14(28)-880-888)

Білик Любов Володимирівна кандидат педагогічних наук, проректор з науково-педагогічної роботи та післядипломної освіти, Черкаська медична академія, вул. Хрещатик, 215, м. Чекраси, 18000, тел.: (0472) 373-310, <https://orcid.org/0000-0002-0054-4628>

Призванська Роксоляна Антонівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, тел.: (0322) 603-402, <https://orcid.org/0000-0001-7635-1227>

Чопик Леся Іванівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри психології, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», вул. Грушевського, 13, м. Вінниця, 21050, тел.: (0432) 55-65-60, <https://orcid.org/0000-0001-7538-4684>

ОСОБЛИВОСТІ ПІДХОДІВ ДО КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. Особи з особливими потребами є категоріями населення, що потребують комплексного догляду та супроводу. Їхня життєдіяльність повинна постійною допомогою зі сторони держави та спеціальних органів, які здійснюють відновлювальні дії. Відповідно, гостро постає питання про підходи до комплексної реабілітації осіб з особливими потребами.

Метою статті є аналіз особливостей підходів до комплексної реабілітації осіб з особливими потребами. У процесі дослідження було розглянуто наступні питання.

Описано специфіку розподілу реабілітації осіб з особливими потребами. Охарактеризовано фізичну, соціальну, медичну реабілітацію як компонентів комплексної реабілітації.

Розглянуто сутність поняття «реабілітація». Проаналізовано специфіку фізичної реабілітації та розглянуто такі її підходи як реалізація фізичної реабілітації шляхом налагодження рухливості осіб з особливими потребами, що можна досягти за допомогою рухових ігор; комплексної рухової реабілітації, що включає такі аспекти як адаптивну рухову рекреацію, механотерапію, лікувальну фізичну культуру, арт-терапію та музикотерапію; впровадження групових фізичних занять.

Розкрито сутність соціальної реабілітації. Встановлено, що соціальна реабілітація передбачає формування побутових навичок шляхом музикотерапії, арт-терапії, працетерапії; соціально-трудова реабілітацію; принцип психологічної комфортності; роботу з оточенням людини.

Узагальнено сутність медичної реабілітації. Визначено, що медична реабілітація спрямована на використання таких методів як застосування реабілітаційно-тренувальних комплексів; технік медичної реабілітації; методу адресної закупівлі.

Відповідно до висновку встановлено, що реабілітація важлива в аспекті відновлення осіб з особливими потребами. При цьому досягнення результату можливе лише шляхом комплексного впровадження реабілітації у процес відновлення осіб з особливими потребами.

Ключові слова: медична реабілітація, особа з особливими потребами, реабілітація осіб з особливими потребами, соціальна реабілітація, фізична реабілітація.

Bilyk Liubov Volodymyrivna PhD in Pedagogy, Vice-rector for Scientific-Pedagogical Work and Postgraduate Education, Cherkasy Medical Academy, Cherkasy Medical Academy, Khreshchatyk St., 215, Chekrasy, 18000, tel.: (0472) 373-310, <https://orcid.org/0000-0002-0054-4628>

Pryzvanska Roksolyana Antonivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Special Education, Lviv Ivan Franko National University, Universytetska St., 1, Lviv, 79000, tel.: (0322) 603-402, <https://orcid.org/0000-0001-7635-1227>

Chopyk Lesia Ivanivna Philosophy Doctor in Pedagogics, Senior Lecturer at the Department of Psychology, Public Higher Education Establishment "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Hrushevskoho St., 13, Vinnytsia, 21050, tel.: (0432) 55-65-60, <https://orcid.org/0000-0001-7538-4684>

FEATURES OF APPROACHES TO THE COMPLEX REHABILITATION OF PERSONS WITH SPECIAL NEEDS

Abstract. Persons with special needs are categories of the population that require comprehensive care and support. Their life activities require constant help from the state and special bodies that carry out restorative actions. Accordingly, the question of approaches to the comprehensive rehabilitation of persons with special needs arises.

The purpose of the article is to analyze the features of approaches to complex rehabilitation of persons with special needs. The following questions were considered in the research process.

The specifics of distribution of rehabilitation of persons with special needs are described. Physical, social, and medical rehabilitation are characterized as components of complex rehabilitation.

The essence of the concept of "rehabilitation" is considered. The specifics of physical rehabilitation were analyzed and its approaches were considered, such as the implementation of physical rehabilitation by improving the mobility of persons with special needs, which can be achieved with the help of movement games; complex motor rehabilitation, which includes such aspects as adaptive motor recreation, mechanotherapy, physical therapy, art therapy and music therapy; implementation of group physical activities.

The essence of social rehabilitation is revealed. It was established that social rehabilitation involves the formation of household skills through music therapy, art therapy, occupational therapy; social and labor rehabilitation; the principle of psychological comfort; work with the human environment.

The essence of medical rehabilitation is summarized. It was determined that medical rehabilitation is aimed at the use of such methods as the use of rehabilitation and training complexes; medical rehabilitation technician; method of address procurement.

According to the conclusion, it was established that rehabilitation is important in the aspect of recovery of persons with special needs. At the same time, achieving the result is possible only through the comprehensive implementation of rehabilitation in the process of recovery of persons with special needs.

Key words: medical rehabilitation, a person with special needs, rehabilitation of people with special needs, social rehabilitation, physical rehabilitation.

Постановка проблеми. На сьогодні питанню реабілітації відведено досить багато досліджень. Зокрема, у загальній вигляді реабілітацією називають «комплекс заходів спрямованих на відновлення здоров'я, функціонального стану і працездатності організму, порушених хворобами, травмами, фізичними, хімічними і соціальними чинниками» [1, с. 47]. Проте все більше реабілітації потребують не тільки люди, які мають певні травми чи перенесли хірургічне втручання, але і ті, хто має особливі потреби.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема підходів до комплексної реабілітації осіб з особливими потребами вивчалася різними вітчизняними дослідниками. Зокрема, доцільно виокремити напрацювання Д. Вороніна, О. Барлин, Т. Гусєвої, Е. Дорошенко. Вони стверджують, що питання реабілітації нині є досить актуальною. Безпосередньо це обумовлено тим, що медицина все більше знаходить нових діагнозів, тож розширюється сфера комплексної реабілітації для різних категорій. Зокрема, сучасна реабілітація нині більше спрямована на покращення стану фізичного, психічного, психологічного здоров'я осіб, що мають проблеми нервової

системи, психомоторного розвитку, інтелектуального розвитку, а не лише тих, хто має проблеми опорно-рухового апарату та фізичного розвитку.

Метою статті є аналіз особливостей підходів до комплексної реабілітації осіб з особливими потребами.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні особлива увага дослідників приділена реабілітації осіб із особливими потребами. Передусім це обумовлено тим, що така категорія людей є найменш захищеною, а також вони потребують допомоги фахівців на всіх рівнях. Відповідно, питання реабілітації для таких осіб є досить важливим.

Загалом можна відмітити, що реабілітація осіб із особливими потребами включає у себе наступні аспекти, що представлені на Рис. 1.

Зокрема, значну увагу доцільно приділити підходам фізичної реабілітації осіб з особливими потребами. Так, дослідниця О. Барладин наголошує на тому, що фізична культура є чинником повноцінного розвитку людей, що мають особливі потреби. Вона стверджує, що фізична реабілітація сприяє корекції порушень фізичного розвитку, дозволяє розвивати у людини вольові якості, позитивно впливає на моторику та психомоторику, сприяє розвитку рухової грамотності та рухової підготовленості. Крім того, фізична реабілітація позитивно впливає на рівень самообслуговування осіб з особливими потребами.

Вчена пропонує застосовувати у фізичній реабілітації осіб з особливими потребами рухові ігри. Це обумовлено тим, що ігри, які спрямовані на високу активність, сприяють не лише фізичному відновленню, але і дозволяють формувати у людей з особливими потребами позитивні емоції. Все це у комплексі дозволяє покращувати фізичне та психічне здоров'я.

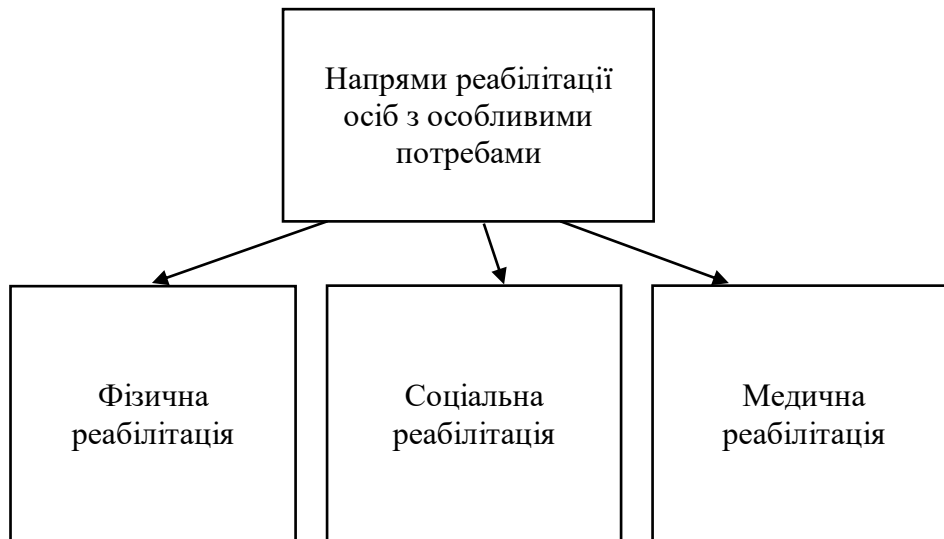
Крім того, рухові ігри сприяють розвитку координації та концентрації уваги, адже саме ці аспекти часто є проблемними у людей з особливими потребами. Також вони дозволяють комплексно вирішувати питання проблемних зон, що унеможлиблює надмірне навантаження на організм.

Необхідно зауважити, що люди із особливими потребами часто страждають на спазми та конвульсії. Рухові ігри сприяють вирішенню даних питань, адже покращення кровообігу сприяє нормалізації нормального стану. Крім того, рухові ігри дозволяють розслабляти зони, які уражені, залежно від діагнозу.

Дослідниця наголошує, що такі рухові ігри дозволяють покращувати стан людини з особливими потребами, що сприяє дотриманню корекційних програм. Проте вона зауважує, що такий підхід підходить не для всіх осіб з особливими потребами, що обумовлено специфікою фізичного чи психічного стану [2, с. 19].

Рис. 1. Напрями реабілітації осіб з особливими потребами

Дослідниця Т. Христова пропонує підхід комплексної рухової реабілітації, що включає такі аспекти як адаптивну рухову рекреацію, механотерапію, лікувальну фізичну культуру, арт-терапію та музикотерапію. Також вона на основі проведеного дослідження визначила, що особи з особливими потребами переважно мають проблеми із швидкістю реакцію. Так, до проведення дослідження лише кожний п'ятий мав нормальні показники швидкості реакції, а після проведеного дослідження вже кожен третій мав нормальні показники. При цьому реабілітацію вона проводила за допомогою підходу адаптивної рухової рекреації.

Крім того, особи з особливими потребами, які є працездатними, досить часто мають проблеми із фізичним навантаженням. Проведене дослідження дозволило виявити, що комплексна рухова реабілітація сприяє покращенню показників частоти серцевих скорочень та нормалізації дихання. Відповідно, витримка щодо фізичних навантажень підвищилася [3, с. 243]

Дослідник Д. Воропаєв при фізичній реабілітації осіб з особливими потребами наголошує на тому, що доцільно розпочинати фізичну реабілітацію якнайшвидше. Крім того, він зауважує, що такі заходи мають бути безперервними, оскільки вони дозволяють прискорити одужання, сприяють економії коштів на подальше відновлення, дозволяють отримати шанс на поновлення працездатності. Крім того, відновне лікування є досить дорогим та тривалим, тому він вважає, що фізична реабілітація досить важлива для повноцінного розвитку особи з особливими потребами.

Крім того, згідно його підходу, фізична реабілітація має бути комплексною, тож одночасно з нею, має здійснюватися робота з психологом, соціальним працівником, педагогом. Варто зауважити, що реабілітолог має також звертати увагу на вік особи з особливими потребами, її психічний стан,

специфіку професійної діяльності. Відповідно, має бути організована спеціальна фізична реабілітація, що має бути націлена на можливість повернення до трудової діяльності.

В основі підходу дослідника знаходиться те, що відновлення має відбуватися у колективі. Тобто всі фізичні реабілітаційні заходи мають бути здійснені не тільки окремо з особою, але і під час групових занять. На думку дослідника, це сприяє формуванню мотивації до покращення свого стану, адже людина починає брати приклад із оточуючих [4, с. 3].

Соціальна реабілітація передбачає включення особи з особливими потребами у суспільство. Така інтеграція у соціум є тривалим та складним процесом, оскільки не всі люди готові до сприйняття себе як рівноправних членів суспільства, тож мають страх несприйняття оточуючими.

Відповідно до підходу вченої Т. Гусевої соціальна реабілітація повинна передбачати у першу чергу засвоєння людьми з особливими потребами навичок побутового обслуговування. Формуючи такі вміння, людина простіше засвоює основні аспекти поведінки себе у громадських місцях та у соціумі. Наприклад, якщо особа навчилася прибирати за собою посуд, то відвідавши кафе, вона розумітиме, що має прийняти посуд на спеціальну стійку.

У подальшому мають розвиватися навички комунікації. Особа з особливими потребами повинна розуміти як поводитися з іншими людьми, як спілкуватися з колегами, як реагувати на образи та на похвалу. Базові навички комунікації повинні забезпечуватися ще на самому початку соціальної реабілітації.

Формувати соціальні навички вона пропонує шляхом музикотерапії, арт-терапії, працетерапії. При цьому основними видами діяльності має бути письмо, читання, ігри. Тобто така особа повинна сприймати себе як повноцінну людину, адже лише так вона зможе бути частиною соціуму [5, с. 138].

Дослідниця О. Кравченко пропонує підхід, в основі якого знаходиться соціально-трудова реабілітація. На її думку, метою підходу є формування у людини розуміння того, що вона індивідуальність і всі мають бачити у ній особистість, а не її діагноз. Зокрема, така реабілітація передбачає консультацію з лікарями щодо того, яка професія підійде такій людині. Тут має враховуватися і фізичний стан, і психічний, і психологічний, і рівень сформованих навичок, і інтелектуальні показники.

Професійна орієнтація має відбуватися шляхом ознайомлення осіб з особливими потребами з доступними для них професіями. Навчання їх має відбуватися за допомогою співпраці із спеціальними освітніми центрами та організаціями, які працевлаштовують осіб з особливими потребами. Крім того, такі особи можуть працювати у спеціальних цехах на дому, що дозволяє отримувати кошти за свою працю, розвиватися як особистість, реалізовувати свій трудовий потенціал [6, с. 8].

Дослідник О. Колишкін пропонує свій підхід до соціальної реабілітації осіб з особливими потребами. У його основі знаходиться принцип психологічної комфортності. Сутність даного принципу полягає у тому, що особа не може почуватися частиною суспільства, до поки не буде мати внутрішній спокій. Тому реабілітація осіб з особливими потребами передбачає формування у людини відчуття довіри, безпеки, розкнутості. Лише так можна досягнути потрібного результату [7, с. 8].

Вчена І. Сазанова пропонує підхід, за яким найбільша увага має приділятися оточенню людини. Це рідні, друзі, близькі. Вони не лише стимулюють людину розвиватися, але і проєктують відношення до неї оточуючих. Тому важливо працювати саме з найближчим оточенням людини [8, с. 6].

Особлива увага дослідників приділена медичній реабілітації. За визначенням дослідника Е. Дорошенка, «медична реабілітація» - «це процес, метою якого є досягнення повного відновлення порушених внаслідок захворювання або травми функцій, або, оптимальна реалізація фізичного, психічного і соціального потенціалу особи з особливими потребами (інваліда), його найбільш ефективна інтеграція у суспільні та соціальні відносини». Вчений пропонує такий підхід до медичної реабілітації як застосування реабілітаційно-тренувальних комплексів.

Реабілітаційно-тренувальні комплекси вона умовно поділяє на універсальні та локальні. Багатофункціональні комплекси для фізичної реабілітації травм і ушкоджень опорно-рухового апарату є об'єднаною системою розвантаження ваги пацієнта і реабілітаційної доріжки з паралельними брусами.

Багатофункціональні комплекси є унікальними технічними засобами фізичної реабілітації, які також застосовуються у фізіотерапії, ортопедії, неврології та спортивній медицині та інших спільних напрямках відновного лікування [9, с. 4].

Згідно підходу дослідниці О. Мякушко, техніками медичної реабілітації є бальнеологічне і фізіотерапевтичне лікування – водні процедури, різноманітні види масажу, зокрема, підводний душ-масаж, апаратна фізіотерапія, апітерапія (воскопарафінові аплікації); відновлення психологічних функцій засобами психотерапії (арт-терапія, казкотерапія, ігрова терапія тощо); іпотерапія, ароматерапія та ін. [10, с. 7].

Водночас як стверджує дослідниця Г. Лещук, принципово новим для України в сучасних умовах є перехід від системи утримання реабілітаційних установ до системи адресної закупівлі реабілітаційних послуг конкретній особі з особливими потребами, що дає змогу підвищити ефективність використання державних коштів та якість надання послуг [11, с. 155].

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило виявити, що реабілітація важлива в аспекті відновлення осіб з особливими потребами.

Зокрема, було визначено, що реабілітація осіб з особливими потребами розподіляється на фізичну, соціальну, медичну. Було встановлено, що фізична реабілітація передбачає налагодження рухливості осіб з особливими потребами, що можна досягти за допомогою рухових ігор; комплексної рухової реабілітації, що включає такі аспекти як адаптивну рухову рекреацію, механотерапію, лікувальну фізичну культуру, арт-терапію та музикотерапію; групових фізичних занять. Соціальна реабілітація передбачає формування побутових навичок шляхом музикотерапії, арт-терапії, працетерапії; соціально-трудова реабілітацію; принцип психологічної комфортності; роботу з оточенням людини. Медична реабілітація спрямована на використання таких методів як застосування реабілітаційно-тренувальних комплексів; технік медичної реабілітації; методу адресної закупівлі.

Література:

1. Воронін Д. Фізична реабілітація при захворюваннях нервової системи – перспективи розвитку /Д. Воронін// Молода і спортивна наука України. 2012. Вип. 3. С. 47-51.
2. Барладин О. Фізична реабілітація дітей з особливими потребами в інклюзивних закладах освіти / О. Барладин // Інклюзивна освіта: ідеї, стратегії, результати. 2021. Вип. 3. С. 16-20.
3. Христова Т. Комплексна рухова реабілітація людей з обмеженими функціональними можливостями /Т. Христова// Перспективи, проблеми та наявні здобутки розвитку фізичної культури і спорту України. 2019. Вип. 1. С. 240-245.
4. Воропаєв Д. Проблеми фізичної реабілітації (загальна характеристика засобів фізичної реабілітації). Суми: Сумський державний університет. Суми, 2019. 72.
5. Гусєва Т. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю як засіб соціальної інтеграції в суспільство /Т. Гусєва// Спеціальна освіта. 2020. Вип. 1. С. 133-140.
6. Кравченко О. Соціальна реабілітація осіб з інвалідністю: погляд у минуле та перспективи сьогодення /О. Кравченко// Вісник Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. 2017. Вип. 2. С. 1-13.
7. Колишкін О. Соціальна реабілітація як важлива галузь соціалізації осіб з обмеженими можливостями /О. Колишкін// Педагогічні основи. 2020. Вип. 3. С. 15-29.
8. Сазанова І. .Соціальна реабілітація: мета, завдання, оцінки. Запоріжжя: ЗДМУ, 2020. 19 с.
9. Дорошенко Е. Технічні засоби в реабілітації. Запоріжжя: ЗДМУ, 2019. 60 с
10. Мякушко О. Форми реабілітації осіб з помірною розумовою відсталістю засобами освіти / О. Мякушко// Вісник НАПН України. 2020. Вип. 4.. С. 14-27.
11. Лещук Г. Сутнісна характеристика професійної реабілітації людей з інвалідністю / Г. Лещук// Педагогіка. Соціальна робота. 2017. Вип. 2. С. 153-156.

References:

1. Voronin D. Fizychna rehabilitatsiya pry zakhvoryuvannyakh nervovoyi systemy – perspektyvy rozvytku [Physical rehabilitation in diseases of the nervous system - development prospects] /D. Voronin// Moloda i sportyvna nauka Ukrayiny. 2012. Vyp. 3. S. 47-51 [in Ukrainian].
2. Barladyn O. Fizychna rehabilitatsiya ditey z osoblyvymy potrebamy v inklyuzyvnykh zakladakh osvity [Physical rehabilitation of children with special needs in inclusive educational institutions] /O. Barladyn// Inklyuzyvna osvita: ideyi, stratehiyi, rezul'taty. 2021. Vyp. 3. S. 16-20 [in Ukrainian].

3. Khrystova T. Kompleksna rukhova rehabilitatsiya lyudey z obmezhenymy funktsional'nymy mozhlyvostyamy [Complex motor rehabilitation of people with limited functional capabilities] / T. Khrystova// Perspektivy, problemy ta nayavni zdobutky rozvytku fizychnoyi kul'tury i sportu Ukrainy. 2019. Vyp. 1. S. 240-245 [in Ukrainian].
4. Voropayev D. Problemy fizychnoyi rehabilitatsiyi (zahal'na kharakterystyka zasobiv fizychnoyi rehabilitatsiyi) [Problems of physical rehabilitation (general characteristics of means of physical rehabilitation)]. Sumy: Sums'kyy derzhavnyy universytet. Sumy, 2019. 72 s. [in Ukrainian].
5. Husyeva T. Sotsial'na rehabilitatsiya osib z invalidnistyu yak zasib sotsial'noyi intehratsiyi v suspil'stvo [Social rehabilitation of persons with disabilities as a means of social integration into society] /T. Husyeva// Spetsial'na osvita. 2020. Vyp. 1. S. 133-140 [in Ukrainian].
6. Kravchenko O. Sotsial'na rehabilitatsiya osib z invalidnistyu: pohlyad u mynule ta perspektyvy s'ohodennya [Social rehabilitation of persons with disabilities: a look at the past and current perspectives] /O. Kravchenko// Visnyk Umans'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny. 2017. Vyp. 2. S. 1-13 [in Ukrainian].
7. Kolyshkin O. Sotsial'na rehabilitatsiya yak vazhlyva haluz' sotsializatsiyi osib z obmezhenymy mozhlyvostyamy [Social rehabilitation as an important branch of socialization of persons with disabilities] /O. Kolyshkin// Pedahohichni osnovy. 2020. Vyp. 3. S. 15-29 [in Ukrainian].
8. Sazanova I. Sotsial'na rehabilitatsiya: meta, zavdannya, otsinky [Social rehabilitation: goal, task, assessments]. Zaporizhzhya: ZDMU, 2020. 19 s. [in Ukrainian].
9. Doroshenko E. Tekhnichni zasoby v rehabilitatsiyi [Technical means in rehabilitation]. Zaporizhzhya: ZDMU, 2019. 60 s. [in Ukrainian].
10. Myakushko O. Formy rehabilitatsiyi osib z pomirnoyu rozumovoyu vidstalistyuu zasobamy osvity [Forms of rehabilitation of persons with moderate mental retardation by means of education] / O. Myakushko// Visnyk NAPN Ukrainy. 2020. Vyp. 4.. S. 14-27 [in Ukrainian].
11. Leshchuk H. Sutnisna kharakterystyka profesiynoyi rehabilitatsiyi lyudey z invalidnistyu [Essential characteristics of professional rehabilitation of people with disabilities] / H. Leshchuk// Pedahohika. Sotsial'na robota. 2017. Vyp. 2. S. 153-156 [in Ukrainian].